

“Un puternic curent” la sate¹: mecanismele mobilizării politice ale mișcării legionare în lumea rurală 1933-1937. O primă schiță a unei istorii sociale a Gărzii de Fier*

Oliver Jens Schmitt

Keywords: *Legionary Movement; Social History; Rural History*

În ciuda faptului că mișcarea legionară a constituit unul dintre cele mai importante și controversate fenomene ale istoriei românești contemporane, cercetarea bazată pe documente de arhivă se află la începuturi, precum cea pe tema național-socialismului german sau a fascismului italian. Lucrările de referință existente provin din sfera ideologică a dictaturii comuniste sau din partea unor cercetători care nu au avut acces la arhivele române înainte de 1989. După înlăturarea dictaturii comuniste, rolul intelectualilor de vază în cadrul Legiunii a devenit unul dintre subiectele de cercetare favorite ale istoricilor și publiciștilor. Ideologia legionară a fost de asemenea în mod intens analizată și discutată². Cele mai multe lucrări se bazează pe

¹ Citatul, “un puternic curent”, în ANIC, fond *Direcția Generală a Poliției* [în continuare, *DGP*], ds. 9/1937, f. 118.

* Versiunea în limba germană a prezentului articol a apărut sub forma “*Eine mächtige Bewegung auf den Dörfern*”: *Mechanismen der politischen Mobilisierung der rumänischen Legionärsbewegung im ländlichen Raum (1933-1937). Vorskizze zu einer Sozialgeschichte der “Eisernen Garde”*, în *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag* (ed. M. Wakounig, W. Mueller, M. Portmann), Viena, 2010, p. 389-418.

² Lucrări de referință sunt Armin Heinen, *Die Legion “Erzengel Michael” in Rumänien – soziale Bewegung und politische Organisation*, München, 1986 și Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941*, București, 1993; pentru interpretarea oficială a istoriografiei din epoca comunistă, a se vedea M. Fătu & I. Spălățelu, *Garda de Fier, organizație teroristă de tip fascist*, ediția a doua, București, 1980; dintre lucrările mai recente: Radu Ioanid, *The Sword of the Archangel. Fascist Ideology in Romania*, Boulder, 1990; Constantin Iordachi, *Charisma, Politics and Violence: The Legion of the “Archangel Michael” in Inter-war Romania*, Trondheim, 2004; a se vedea și Dragoș Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate*, București, 1997; Adrian Gabriel Lepădatu, *Mișcarea legionară: între mit și realitate*, Chișinău, 2005; Grigore Traian Pop, *Mișcarea legionară: idealul izbăvirii și realitatea dezastrului*, București, 2007; A. Heinen, *Rituelle Reinigung. Politische, soziale und kulturelle Bedingungsfaktoren faschistischer Gewalt in Rumänien*, în *Faschismus und Faschismen im Vergleich. Wolfgang Schieder zum 60. Geburtstag* (ed. Christof Dipper, Rainer Hudemann, Jens Petersen), Köln, 1998, p. 263-272; Idem, *Rumänien. der Holocaust und die Logik der Gewalt*, München, 2007; Mihai Chioveanu, *Fetele fascismului. Politică, ideologie și scrisul istoric în secolul XX*, București, 2005; dintre lucrările mai vechi, a se vedea Eugen Weber, *Rumania*, în *Varieties of Fascism* (ed. Eugen Weber), Princeton, 1964, p. 96-105; Idem, *Romania*, în *The European Right* (ed. H. Rogger, Eugen Weber), Londra, 1965, p. 501-574; Idem, *The Man of the Archangel*, “*Journal of Contemporary History*” 1 (1966), 1, p. 101-126; Zigu Ornea, *Anii Treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, 1995; P. Bollon, *Cioran der*

același corp de texte format din scrieri legionare, memorii și presa contemporană, completate pe alocuri de fragmente documentare din arhive. În unele lucrări recente este folosit însă și material din arhive, spre exemplu în legătură cu poziția Bisericii Ortodoxe față de mișcarea legionară³ sau în primele studii orientate spre istorie regională⁴. Un număr de articole din presă și selecția unor acte ale Jandarmeriei și ale Siguranței au fost introduse în edițiile de izvoare istorice⁵. Acestea formează însă numai vârful icebergului, materialul arhivistic existent fiind mult mai vast.

Într-un alt domeniu important al istoriei contemporane, cel al istoriei orale (*oral history*), s-a realizat un progres vădit prin publicarea unei colecții de interviuri cu martori oculari legionari de către radiodifuziunea română⁶.

Concluzia este însă că, în momentul de față, cercetarea mișcării legionare pe bază de arhive se află încă la începuturi. Acest fapt este valabil în special pentru acele domenii despre care cercetările de până acum și izvoarele care stau la baza acestor cercetări – în special presa contemporană – nu oferă informații satisfăcătoare: structura socială a mișcării legionare și activitatea sa în afara capitalei București.

Lucrarea de față se dorește ca o primă schiță, care își propune să abordeze o nouă perspectivă și să pună întrebări diferite de cele de până acum fenomenului reprezentat de mișcarea legionară. Lucrarea se bazează din punct de vedere metodologic pe următoarele elemente:

- material arhivistic, în special actele Jandarmeriei, Poliției și ale serviciului special de Siguranță;

Ketzer, Frankfurt pe Main, 2006; A. Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionescu: L'oubli du fascisme. Trois intellectuels roumains dans la tourmente du siècle*, Paris, 2003; Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation-Building and Ethnic Struggle*, Ithaca, 1995; L. Volovici, *Nationalist Ideology and Anti-Semitism: The Case of Romanian Intellectuals in the 1930's*, Oxford, 1991; Sorin Lavric, *Noica și Mișcarea legionară*, București, 2007; Florin Müller, *Nae Ionescu, ideologia totalitară și mișcarea legionară 1934-1940*, "Revista istorică" 8 (1997), 1-2, p. 119-123; Idem, *Metamorfoze ale politicului românesc 1938-1944*, București, 2006; Marta Petreu, *An Infamous Past. E.M. Cioran and the Rise of Fascism in Romania*, Chicago, 2005; D. Popovici, "Falimentul verde"... : dialoguri în legătură cu activitatea Gărzii de Fier și interferențele acesteia cu intelectualitatea din România, București 2000; Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, București, 1994; I. Livezeanu, *A Jew from the Danube: Cuvîntul. The Rise of the Right and Mihai Sebastian*, in *SHVUT Jewish problems in Eastern Europe. First International Conference on the History of the Jews in Romania* (ed. L. Rotman), Tel Aviv, 1993, p. 297-312.

³ Hans Christian Maner, *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit. Orthodoxe, griechisch-katholische und römisch-katholische Kirche in Siebenbürgen und Altrumänien zwischen den Weltkriegen (1918-1940)*, Wiesbaden, 2007; Mirel Bănică, *Biserica ortodoxă română. Stat și societate în anii '30*, București, 2007.

⁴ Viorica Nicolenco, *Extrema dreaptă în Basarabia (1923-1940)*, Chișinău, 1999; Puiu D. Bordeiu, *Mișcarea legionară din Dobrogea între 1933-1941*, Constanța, 2003.

⁵ *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție 1919-1927* (ed. Ion Scurtu et al.), București, 1996; *Ideologie și formațiuni de dreapta în România* (ed. Ion Scurtu), 3 volume, București, 2000-2003; Radu-Dan Vlad, *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu, 1: 1923-1934; 2: 1938*, București, 1999-2000; Kurt W. Treptow & Gheorghe Buzatu, *Corneliu Zelea Codreanu în fața istoriei*, Iași, 1994; *Legiunea în texte originale și imagini* (ed. Lucian Borleanu), București, 2001.

⁶ Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silvestru, *Țara, Legiunea, Căpitanul. Mișcarea legionară în documente de istorie orală*, București, 2008.

- se interesează de structurile și mecanismele sociale în cadrul cărora a avut succes mobilizarea legionară;
- prin aceasta creează o punte spre istoria socială deocamdată necercetată a mișcării legionare⁷;
- punctul de concentrare este pe provincie. Într-un stat atât de întins ca România Mare, unul dintre cele mai mari state europene ale perioadei interbelice, o analiză concentrată numai pe capitală este nereprezentativă.

Astfel sunt sugerate două schimbări de paradigmă:

- în primul rând, distanțarea de la o istorie pur ideologică și trecerea la o istorie socială a mișcării legionare, bazată pe cercetarea materialului de arhivă;
- în al doilea rând, renunțarea la o analiză redusă la București și încadrarea provinciei românești atât de variată din punct de vedere socio-cultural.

Acest schimb de paradigmă are scopul de a conferi o descoperire științifică care să completeze într-o sinteză domeniile mai bine cercetate, precum: ideologia legionară, fenomenele de istorie culturală și situația din capitala București. O asemenea sinteză rămâne însă, la stadiul actual al cercetărilor, un proiect de viitor. Câștigul științific propus de această lucrare este de natură variată: despre structura socială a mișcării legionare știm foarte puțin. Numai Armin Heinen a întreprins o asemenea analiză, bazându-se pe un material restrâns – împușcarea fără proces a fruntașilor legionari în toată România în septembrie 1939⁸. După el nu a mai încercat niciun istoric să cizeleze această analiză socială pe bază de material documentar. Accentul pus pe o istorie socială a mișcării legionare va permite punerea în lumină a acestui fenomen. Cercetarea social-istorică va avea loc în cadrul cercetării internaționale a fascismului, care, în cazul Italiei, dovedește lacune în analizele sociale regionale și locale datorită situației precare a izvoarelor istorice⁹. Conform cercetării internaționale a fascismului, o generalizare a mișcărilor fasciste este imposibilă din cauza dinamicii lor, a fluctuației membrilor și a dezvoltării de proporții – abordarea corectă ar fi astfel analiza mutabilității acestor mișcări¹⁰. Toate acestea sunt valabile și pentru mișcarea legionară, care a stat sub presiunea autorităților între anii 1927 și 1938, fiind și interzisă, respectiv în imposibilitate de a-

⁷ Cât de puține cunoaștem despre marea masă a legionarilor este demonstrată de descrierea în lucrările comparative pe tema fascismului european, ca la Michael Mann, *The Fascists*, Cambridge, 2004, p. 272 ș. u., care se bazează numai pe literatura secundară, ale cărei analize provin din listele legionarilor judecați, respectiv executați – prin aceasta este cuprinsă însă numai grupa activiștilor aflați în vârful ierarhiei. A se vedea și Detlef Mühlberger, *The Social basis of European fascist movements*, Londra, 1987, p. 299 ș. u. (bazat pe cercetările lui Eugen Weber) (312 "[...] there is practically no reliable data on the forces that shaped the villagers' outlook and political allegiance in the various areas of the country").

⁸ A. Heinen, *Die Legion "Erzengel Michael"* cit., p. 381-396.

⁹ Sven Reichhardt, *Faschistische Kampfbünde. Gewalt und Gemeinschaft im italienischen Squadismus und in der deutschen SA*, Köln, 2002; pentru România lipsesc lucrări în stilul: Anne Becker & D. Mühlberger, *The Sociography of the Nazi Party in a Catholic County: The 1939 Census of the Membership of the NSDAP in County Aachen*, "Totalitarian Movements and Political Religions" 6 (2005), 2, p. 243-269.

¹⁰ Robert O. Paxton, *Anatomie des Faschismus*, München, 2006, 307 ș. u.

și desfășura activitatea, pentru ca apoi să fie încurajată și susținută. Mai mult decât atât, o privire asupra documentelor arată că, deși fiind un stat centralizat, aplicarea deciziilor luate la nivel central nu poate fi generalizată pentru tot teritoriul țării, acesta fiind cazul și în poziția autorităților locale față de mișcarea legionară, poziție care nu poate fi simplificată într-o formulă nici din punct de vedere diacronic, nici din perspectiva spațiului. Relația cu cercetarea internațională a fascismului devine prolifică din punct de vedere metodologic atunci când nu este aleasă efectuarea unei comparații, ci, într-un prim pas, aplicarea metodelor și întrebărilor sale asupra mișcării legionare, lăsând la o parte rezultatele și categorizările fixe. Până la urmă, unei sinteze îi este rezervat rolul de a încadra mișcarea legionară în contextele istorice ale Europei.

Programul de cercetare prezentat va fi supus în această schiță unei prime probe, chiar dacă situația cercetării nu permite mai mult de un început. Aceste prime încercări vor deschide însă drumul cercetărilor aprofundate. În lucrarea de față se va căuta un răspuns la întrebarea: cu ce mijloace a reușit mișcarea legionară să găsească simpatizanți în lumea rurală și în orașele mici ale "României profunde"? În acest context, vor fi accentuate formele de agitație introduse într-o societate nefamiliarizată cu mobilizările politice în masă, mai ales în zonele rurale ale Vechiului Regat, votul universal devenind abia după primul război mondial o experiență personală pentru populația sătească din Țara Românească și Moldova. Important este raportul dintre tradiție și noutate în mobilizarea politică a unei mișcări care apărea ca entitate românească, dar percepea fascismul italian și național-socialismul german ca modele. Tocmai analiza mecanismelor de mobilizare poate demonstra caracterul românesc al Legiunii, care s-a folosit însă de unele tehnici preluate din exterior, nu numai în ceea ce privește ideologia, ci și în practica politică. Lucrarea trebuie privită ca un prim pas spre o istorie socială a mișcării legionare în lumea rurală, un prim pas deoarece nenumărate probleme importante vor putea fi atinse doar în treacăt, în timp ce altele nu vor fi deloc menționate. Este de remarcat și faptul că dinamica temporală propusă în titlu va fi cuprinsă parțial; acest fapt se datorează izvoarelor, care se vădesc a fi mai solide decât corpul de texte de până acum, lăsând totuși anumite aspecte în întuneric.

Contextul socio-cultural al României interbelice nu poate fi redat aici în amănunt – marile discrepanțe dintre provinciile alipite în 1918, problemele minorităților, diferite în fiecare dintre aceste provincii (acute în Basarabia și Dobrogea, de importanță majoră în Transilvania, Banat și Bucovina, inexistente în Țara Românească, special conotate în Moldova), efectele crizei financiare mondiale, în special situația precară a populației sătești, gradul de educație al acestora diferit de la regiune la regiune, urcarea socială în sistemul de învățământ a tinerilor proveniți din mediul rural după 1918, gradul diferit de industrializare, modernizarea infrastructurii și a sistemului de comunicare și în cele din urmă marile dezbateri de identitate în România Mare, care stătea în fața unor provocări grele datorită nevoii de integrare a teritoriilor nou alipite.

Aici va fi analizată perioada dintre anii 1933 și 1937, acest interval reprezentând înflorirea mișcării legionare, care a profitat de șocul resimțit de

societatea românească din cauza crizei financiare și a "parlamentarismului de fațadă" (conform expresiei lui H. Chr. Maner).

În anul 1933 a avut loc o prîină mare mobilizare, de asemenea și represii puternice din partea statului, iar în final asasinatul primului-ministru I. G. Duca de către o grupă de legionari și dizolvarea Gărzii de Fier. În anul 1934, comportamentul Gărzii a devenit mai prudent pînă în momentul când a revenit sub forma partidului Totul pentru Țară (TPT). În 1935 și 1936 a avut loc o mobilizare masivă, care a dus la extinderea partidului pe tot teritoriul țării. Alegerile din 1937 i-au adus Gărzii cel mai mare succes la urmă, punând-o – aparent – în fața puterii. În februarie 1939 a urmat însă dictatura regală, care a luptat împotriva mișcării legionare, reușind să o distrugă în forma sa marcată de C. Z. Codreanu.

Rezumat al structurii organizatorice a mișcării legionare

Mișcarea legionară a trecut printr-o dezvoltare organizatorică furtunoasă în anii '30: pînă în 1937 s-a extins din ținutul de obârșie din nord-estul României în toată țara; aceasta s-a realizat prin nenumărate dispozitive – de asemenea, prin împletirea complicată dintre Legiune și partid politic, în special când de la jumătatea anilor '30 creșterea puternică a pretins o grupare corporatistă (legionari muncitori, studenți, avocați, "Legiunea Sportivă" etc.)¹¹. Nu este locul aici pentru a descrie amănunțit aceste structuri complicate. Important este că principiul conducătorului a fost păstrat în ciuda mai multor conflicte interne (concurența lui Mihai Stelescu și a lui Ion Moța cu C. Z. Codreanu) și Legiunea a fost astfel condusă centralizat. În 1936 a fost stabilită organigrama următoare, care interesează aici numai în ceea ce privește regiunile și lumea rurală¹²: cea mai mică unitate era constituită din cuib, care se împărțea atunci când avea un număr de 10-13 membri. Mai multe cuiburi formau o plasă, care se subordona unui șef de plasă. Următoarea unitate în rang era județul. Tot teritoriul țării era împărțit în 13 regiuni, ai căror conducători răspundeau direct în fața lui Codreanu. În 1935, acestea erau: 1. Rădăuți; 2. Chișinău; 3. Galați; 4. Iași; 5. Râmnicu Sărat; 6. Constanța; 7. Cluj ("regiunea moților"); 8. Oradea; 9. Sibiu; 10. Caransebeș; 11. Craiova; 12. București (județele Olt, Argeș, Teleorman, Vlaşca, Muscel, Dâmbovița, Prahova, Ialomița), 13. București (capitala și județul Ilfov)¹³. Legionarii dețineau diferite grade: membru, legionar, instructor legionar, comandant ajutor, comandant legionar, legionar al Bunei Vestiri, membru al senatului Legiunii și comandantul Legiunii. Gradele corespundeau de regulă funcțiilor de comando în cuib, județ sau regiune¹⁴. Elevii erau organizați în frății de cruce, femeile în cetățui¹⁵. Regiunile erau reprezentate și în organele de consiliu, precum consiliul suprem și senatul legionar. Această organizare care pătrunde aparent în toată țara nu trebuie să eclipseze însă diferențele regionale ale influenței legionare. La nivelul actual al

¹¹ A. Heinen, *op. cit.*, p. 272 ș. u.

¹² ANIC, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei* [în continuare, *IGJ*], ds. 11/1936, f. 190.

¹³ *Ibidem*, ds. 232/1935, f. 84, 214.

¹⁴ *Ideologie și formațiuni de dreapta în România* (ed. Ioan Scurtu), 4: 7 iulie 1934-30 martie 1938, București, 2003, p. 164. •

¹⁵ ANIC, *DGP*, ds. 116/1933, f. 50. *Amintirea organizării extremei de dreapta*, 8.10.1934.

cercetărilor pot fi făcute anumite supoziții, afirmații generale nefiind posibile până la o mai concretă conturare a bazei de date.

Scopul mijloacelor de propagandă prezentate în cele ce urmează l-a constituit formarea cuiburilor legionare în sate, adică înrădăcinarea mișcării în lumea rurală. Metodele mobilizării legionare și formele de comunicare vor constitui următoarele capitole. Cum ajung legionarii în satele izolate, în lumea aceasta de sine stătătoare, în care noul stat național român a reușit să pătrundă numai puțin câte puțin? Lucrarea de față se concentrează pe mijloacele mobilizării legionare și mai puțin pe conținutul acesteia. Astfel, se va analiza etapa care a dus la înființarea cuiburilor, dar nu și activitatea acestora, care ducea de obicei la înmulțirea și apoi împărțirea cuiburilor deja existente. Numai prima fază a mobilizării legionare va fi luată în considerare. Conținuturile regional specifice ale propagandei, spre exemplu privațiunile sociale sau antisemitismul, dar și întrebarea centrală în legătură cu straturile populației din mediul rural care formau simpatizanții Legiunii va trebui să fie lăsate altor analize aflate deja în desfășurare.

Cuprinderea lumii rurale: Grupe și indivizi – coloane de marș și automobile

Într-un stat atât de întins ca România, caracterizat de diferențe regionale de infrastructură, în care multe sate erau izolate din punct de vedere al drumurilor, având astfel un stil de viață independent, partidele politice care căutau simpatizanți în mediul rural aveau să înfrunte dificultăți logistice considerabile. Cu această ocazie, trebuie amintit faptul că Legiunea a luat ființă în anii '20 ca o mișcare studențească regională cu centre în orașele Iași și apoi Cluj, în timp ce membrii și simpatizanții se trăgeau în mare parte din sate. Plecând de la o bază regională limitată, legionarii aveau să cuprindă întreaga Românie rurală. Pentru a mobiliza populația din sate, legionarii au recurs la diferite mijloace pentru a pătrunde în spațiile izolate: marșuri, propagandă prin grupuri mici călătorind pe jos, folosirea automobilelor și a căilor ferate¹⁶. Mobilitatea Legiunii era adesea limitată de autorități, transportul în masă stându-le la dispoziție doar în anumite cazuri (ca în situația marelui congres studențesc de la Târgu Mureș din 1936). Conducerea gărilor a fost somată în repetate rânduri să oprească activitatea legionară din gări și trenuri, precum în august 1935 în Teiușul transilvănean¹⁷.

Marșurile Legiunii, datorită caracterului lor militar, au început în faza incipientă pentru a ajunge la populația rurală: mobilizarea simpatizanților și îndoctrinarea paramilitară a acestora se îndeplineau cu recrutarea de noi simpatizanți în sate. Astfel de marșuri puteau însă să aibă loc numai cu toleranță din partea autorităților. Actele arată clar că marșurile eșuau atunci când autoritatea statală intervenea prin intermediul Jandarmeriei. Atunci când autoritățile stăteau deoparte, mulțumindu-se să țină evenimentele sub observație, marșurile erau de un succes ieșit din comun în anii '30. Formațiunile de marș s-au deplasat astfel sistematic în

¹⁶ A. Heinen, *op. cit.*, p. 253.

¹⁷ ANIC, *DGP*, ds. 116/1933, f. 69.

localitățile rurale din primăvară până toamna. Autoritățile au descris în nenumărate rapoarte desfășurarea acestor marșuri propagandiste: în august 1933 au trecut elevi aromâni din Brașov prin satele din apropiere intonând cântece legionare.

Comandant Legionar în Băile Bănele

La băile din Bicsad, lângă Satu Mare au apărut 50 de legionari în port popular¹⁸. În Bihor au mers în anul 1935 legionari din Oradea cu trenul și apoi cu autobuzul la țară, în localitatea Marghita, unde s-au strâns și au mărșăluit 10 km în satul Tria. În gări și în tren au împărțit manifeste, în sate au încercat să întemeieze cuiburi. Această regiune fiind una de graniță, cu o populație maghiară vastă, ținta legionarilor au constituit-o satele românești¹⁹. La 25 august 1935 au fost observați de către Jandarmerie legionari care au mers cu șase căruțe la tabăra lor de muncă din Târnava. La intrarea în localitate au format coloane de marș și au cutreierat satul cântând până la biserică, unde s-au rugat pentru ca apoi să fie primiți la masă în casa preotului. După aceasta s-a dansat o horă. La marginea localității Silinida au fost opriți câțiva legionari de către Jandarmerie, dar au mărșăluit apoi cântând și cu brațul ridicat în forma salutului roman până la primărie, unde s-au ținut discursuri și s-au adus omagii conducătorilor Legiunii. Au urmat o slujbă religioasă și o horă²⁰. După un an și jumătate, în februarie 1937, câștigaseră teren considerabil: duminica și în zilele de sărbătoare mărșăluiau cântând prin sate și țineau discursuri în fața țăranilor,

¹⁸ *Ibidem*, ds. 102/1933, f. 49.

¹⁹ ANIC, *IGJ*, ds. 20/1935, f. 76, 82, 165.

²⁰ *Ibidem*, ds. 29/1935, f. 7-9.

în sânul cărora circula zvonul că la următoarele alegeri vor sprijini Legiunea, respectiv partidul acesteia, Totul pentru Țară²¹.

Puternicul efect mobilizator al marșurilor este descris într-un raport al poliției din Bucovina din ianuarie 1936: "«Legiunea sportivă» în coloane și în cântece legionare cutreieră satele pe jos făcând propagandă prin împărțirea de manifeste și călindarul partidului [...] cu mare entuzism de elemente tinere, totuși față cu măsurile dictate de Minister pătrunde cu greu în păturile sătenilor."²² Marșurile aveau țelul de a intimida adversarii și de a demonstra puterea Legiunii în toată țara: în toamna anului 1937 au mărșăluit 200 legionari pe străzile orașului Piatra Neamț, o cetate legionară; autoritățile i-au oprit din drum, îndrăznind însă să aresteze cele două căpetenii numai în timpul nopții²³. La încercarea autorităților de a limita marșurile, legiunea a găsit modalități de eschivare: Codreanu a ordonat în martie 1936 ca marșurile din Rădăuți să fie mutate seara și propaganda să aibă loc în casele țăranilor²⁴. O importanță simbolică deosebită – în sensul acoperirii teritoriale românești și al acordării sprijinului moral la adresa populației românești – au avut-o marșurile în regiunile în care trăiau minorități: astfel, în vara anului 1937, 400 de simpatizanți ai frățiilor de cruce au străbatut tot Cadrilaterul locuit de bulgari, turci și tătari pentru a-i sprijini pe aromânii de acolo, care conform rapoartelor poliției ar fi simpatizat în proporție de 90% cu Legiunea, împotriva iredentei bulgare²⁵. Marșurile aveau pentru intelectualii legionari din orașe un caracter romantic: Mircea Nicolau, care a efectuat propagandă în satele județului Ialomița alături de filosoful Mircea Eliade, în anul 1937, își amintește în discuțiile cu radioul românesc: "[...] căruța era un mijloc mult prea prozaic, prea mediocru, nu, ... era o treabă burgheză! Noi porneam pe jos și porneam din Lehliu, să zicer ... zece persoane și prin comunele treceam, cântam."²⁶ Legionarii și-au dat seamă de vreme, ca și fasciștii italieni, de importanța automobilelor: cu acestea sporea mobilitatea grupelor propagandiste și astfel se putea pătrunde în satele izolate. Situația financiară precară a Legiunii nu a permis însă o automobilizare rapidă. Prin urmare nu surprinde faptul că C. Z. Codreanu a înscenat achiziția unui automobil propriu ca un eveniment de propagandă, sfîșțirea mașinilor legionare bucurându-se de o importanță majoră²⁷. În cursul anilor '30 s-a intensificat propaganda bazată pe automobile în cadrul satelor: propaganda în Bucovina a avut loc în satele din jurul Cernăuțiului după ce conducătorul legionar regional, farmacistul Vasile Iașinschi, cumpărase un automobil cu care a întreprins curse în afara orașului²⁸. Autoritățile au observat în județul Covurlui că mai marii Legiunii mergeau duminica în sate cu mașinile. În iulie 1933, 40 de studenți au ajuns în localitatea moldovenească Arbore cu două autovehicule; ca

²¹ *Ibidem*, ds. 20/1935, f. 206.

²² ANIC, *DGP*, ds. 5/1936, f. 31-33.

²³ *Ibidem*, ds. 15/1937, f. 18.

²⁴ *Ibidem*, ds. 4/1936, f. 22.

²⁵ *Ibidem*, ds. 11/1937, f. 115.

²⁶ M. Conovici et alii, *op. cit.*, p. 120.

²⁷ ANIC, *IGJ*, ds. 14/1933, f. 123-129: Codreanu a vrut să sfințească un camion în catedrala Sf. Ilie din Craiova în iulie 1933.

²⁸ *Ibidem*, ds. 10/1933, f. 71.

urmare, în curtea unei case private s-au strâns 200 de oameni; mobilizarea se făcuse repede și spontan²⁹. În aceeași vară, Codreanu a călătorit cu un automobil la sărbătorile de sfințire a bisericilor și la târgurile Moldovei³⁰. La începutul lui august 1935, proeminentul legionar Gheorghe Clime a mers împreună cu 30 de gardiști prin satele Valea Româneștilor, Schitul-Golești, Cotești și Capul Părului (Muscel), luând parte la sărbătoarea de sfințire a bisericii din Bughea de Jos³¹.

Anumiți prefecți nu numai că au ținut aceste inițiative sub observație, ci le-au și oprit prin intermediul Jandarmeriei³². Astfel, a fost oprit comandantul regional legionar deosebit de activ Vasile Iașinski în vara anului 1933 să întreprindă ieșiri propagandistice din Cernăuți³³. Legionarii se bucurau însă de sprijinul autorităților în alte localități: când 36 de studenți legionari au ridicat o cruce în drumul Măghereni-Sărățenu, ajutați de doi preoți, la 29 iulie 1936, Jandarmeria a notat că veniseră cu un automobil al comunității Târgu Mureș³⁴. Mai puțin evidentă, dar mai productivă era munca grupelor mai mici: în mai 1933, mai mulți studenți la Drept din Cernăuți au mers în satele de pe lângă Plaiul Cosminului și Voloca și au participat la horele satești, după ce au făcut propagandă antisemită³⁵. În campania electorală din toamna anului 1937, autoritățile din Chișinău au raportat prezența propagandiștilor legionari în sate; era vorba de studenții de Teologie ai facultății locale, care, împreună cu membrii din zonă, încercau să recruteze simpatizanți; în Tighina activa o grupă de zece legionari sub conducerea lui Ion Simion, care venise din București. În Basarabia, unde partidul antisemit PNC (Partidul Național-Creștin) era deosebit de puternic, Legiunea s-a folosit de grupuri din Chișinău, dar și de echipe din București și din alte orașe universitare³⁶: în județul Bălți activau șase legionari bucureșteni sub

²⁹ *Ibidem*, ds. 9/1933, f. 90 ș. u.

³⁰ *Ibidem*, f. 66.

³¹ *Ibidem*, ds. 8/1935, f. 49 ș. u.

³² ANIC, *DGP*, ds. 11/1937, f. 56, 287.

³³ ANIC, *IGJ*, ds. 9/1933, f. 63.

³⁴ *Ibidem*, ds. 26/1935, f. 132.

³⁵ *Ibidem*, ds. 9/1933, f. 27.

³⁶ "Partidul «Totul pentru Țară» din Chișinău a deschis campania electorală cu începere dela 15 Septembrie a.c. primul semnal al luptei fiind reparația ziarului «România Creștină», iar legionarii cu jurământul depus se consideră mobilizați. D-l Colonelul Diaconescu Ion a fost special însărcinat cu conducerea și organizarea propagandei în județul Lăpușna, iar avocatul Traian Cotigă – șef regional și preotul Gh. Tudorache cu organizarea propagandei în județul Orhei, unde se găsesc în prezent, luând contact cu preoții și învățătorii, cărora li se dau instrucțiuni pentru înființare de cuiburi și directive asupra activității ce urmează să desfășoare în mijlocul țăranilor. Totodată s-au format 20 echipe de propagandă puse sub conducerea unui legionar, comandate de Lt. Colonel Diaconescu Ion, cari vor servi la îndeplinirea programului campaniei electorale în județ și anume:

Echipa I. I Marinescu Ioan – absolvent al facultății Agronomice; 2. Stoenescu Ion – absolvent al facultății Agronomice; 3. Tudorache Ion – preot comuna Budești; 4. Tudorache Ion – student teologie; 5. Baer Boris – învățator comuna Mereni; 6. Chiparis Vasile – pictor Chișinău; 7. Moldoveanu Ion – student teologie; 8. Filip Grigore – student teologie; 9. Kicighinși – învățator com. Zubrești; 10. Popescu Ioan – student teologie. Primele echipe sunt formate din intelectuali și în ele s-au prevăzut mai mulți studenți, cari nu se găsesc în localitate, urmând a li se da ordine la sosirea lor în Chișinău.

conducerea unui fiu de preot localnic, în Soroca activa o echipă de șase capete sub un conducător din Constanța, în Orhei zece legionari printre care și niște nou veniți³⁷. Activiștii din Țara Românească se trăgeau însă în cea mai mare parte din regiune: în județul Gorj, un învățător și 13 legionari au colindat satele Tulburea, Șipot și Bibești; în Mehedinți, grupa propagandistă era formată din 35 legionari; în județul Romanați, 14 legionari împărțeau broșuri electorale; în Vâlcea, 15 legionari erau conduși de cunoscutul poet Radu Gyr și de un preot³⁸. La fața locului activau și persoane individuale, îndeosebi localnici, împărțind material electoral și făcând propagandă pe cale orală, de pildă în satele județului Cahul (în Tigheci, Vulcănești și Colibași)³⁹. În anul 1933, Jandarmeria a arestat un student într-un sat moldovenesc din cauză că adunase o duzină de băieți și îi învățase cântece legionare; în satul Pomârla un sătean a citit altor țărani manifeste legionare⁴⁰. Nenumărate arestări au avut loc împotriva persoanelor individuale, care aprobeau în discuțiile din crâșmă asasinarea primului-ministru Duca și îi omagiau pe asasini⁴¹. În iulie 1935, în satul Toporu (Vlașca) a fost arestat fiul preotului, deoarece făcuse propagandă pentru Legiune în biserică. În septembrie 1935, trei studenți legionari au împărțit broșuri locuitorilor din Ghirdoveni și au mobilizat 60-80 de tineri pentru Legiune. În Țigănești (Muscel), un student din sat a vorbit cu tineretul țărănesc și i-a învățat cântece legionare; același student a activat și în cadrul sătenilor înaintați în vârstă⁴². În ianuarie 1936, în Azuga (Prahova), Legiunea a fost condusă de către șeful biroului telefonic local, acesta fiind sprijinit de un vânzător de bilete al CFR. El a folosit telefonul pentru propagandă; zilnic veneau tineri la el pentru a se lăsa îndoctrinați. Învățătorul din Stâlp (Buzău) purta un lanț legionar. În Olteni și Odaia (Teleorman) erau 27 de legionari (studenți și țărani), printre care se numărau preotul și notarul. În decembrie 1935, în Florești (Prahova) 50-60 de legionari s-au întâlnit în magazinul unui negustor, în timp ce un angajat al firmei de petrol "Astra Română" făcea propagandă legionară⁴³. Aceste exemple arată că, pe lângă activitatea cuiburilor și a grupurilor numeroase, persoanele individuale au servit ca puncte de cristalizare a activității legionare, mai ales în perioadele în care Legiunea era pusă sub observație de către autorități. Activitatea acestor persoane era primejdioasă, deoarece cele mai multe dintre cazurile amintite au dus la arestări.

Echipa II. 11. Zeliși Boris – practicant judecăt. I. Chișinău; 12. Sfedu Gheorghe – muncitor Chișinău; 13. Costiniuc Trifan – muncitor Chișinău; 14. Lozovan Justin – muncitor Chișinău; 15. Ceșnevșchii – muncitor Chișinău; 16. Cula Simion – muncitor Chișinău; 17. Cneaziuc A. – muncitor Chișinău; 18. Catargă Petre – muncitor Chișinău; 19. Hancu Teodor – muncitor județ; 20. Savco Petre – muncitor județ.

D-nele Florescu, Russo, Diaconescu și Dr. Mures, formează deasemenea un comitat de doamne, însărcinat cu propaganda și organizarea de cuiburi femeiești, având deocamdată o activitate pasivă."

³⁷ ANIC, *DGP*, ds. 15/1937, f. 96.

³⁸ *Ibidem*, f. 4 ș. u.

³⁹ *Ibidem*, f. 10.

⁴⁰ ANIC, *IGJ*, ds. 9/1933, f. 28.

⁴¹ *Ibidem*, ds. 10/1933, f. 5 ș. u.

⁴² *Ibidem*, ds. 8/1935, f. 18-22, 90, 95.

⁴³ *Ibidem* (ordinea exemplurilor), f. 274, 243, 287.

Din exemplele de mai sus reiese că propaganda legionară nu a avut loc fără rezistență, ea fiind hotărât combătută nu numai de către Jandarmerie, ci și de către serviciul secret și de partidele istorice, cel liberal și cel național-țărănesc, precum și de către partidul antisemit al lui A. C. Cuza (Liga Apărării Național-Creștine; din 1935, Partidul Național-Creștin). Astfel, în multe sate s-au produs acte de violență, deoarece toate grupările politice se foloseau de bătăuși înarmați⁴⁴.

Așadar, legionarii nu erau primiți în sate în prealabil, mai ales acolo unde nu aveau o bază socială (studenți legionari proveniți din acel sat, sprijinul preoților sau învățătorilor locali). În multe locuri le era interzis accesul nu numai de către jandarmi, ci și de către populație: conducătorul regional Iașinski a fost dat afară din satul moldovenesc Arbore de către țărani pe 10 septembrie 1933; în Uidești, localnicii au atacat zece legionari veniți să facă propagandă⁴⁵; în Gronetul-Cricov, în iulie 1936 legionari din Nicovani (Prahova) au încercat să mărșăluiească, dar au fost arestați de jandarmi cu ajutorul activ al țăranilor⁴⁶; agenții Siguranței din județul Severin au raportat că în 1937 au fost împiedicate anunțuri legionare în satele Hauzești, Fârdea, Gladna Montană, Rocinești, Mânticul Mic și Surducul Mic. În Mihai Vodă (Alba) țăranii au izgonit zece legionari⁴⁷. În noiembrie 1937, în Mitreni (Ilfov) nenumărați localnici s-au plâns de simbolurile electorale desenate de activiștii legionari⁴⁸. Atâta timp cât propaganda legionară rămânea retorică, aceasta era respinsă de către țăranii sătui de partide și politică⁴⁹.

Însă dușmanii principali ai echipelor legionare erau Siguranța, Jandarmeria și Poliția. În unele regiuni, altercațiile cu Jandarmeria luau forma unor mici războaie⁵⁰. Chiar dacă printre agenții Siguranței se aflau simpatizanți ai extremei drepte, legiunea nu a reușit să se infiltreze în rândurile acestei autorități. Jandarmii ieșeau de regulă învingători, precum în Pogoanele (Buzău), unde legionarii au bătut trei jandarmi în noiembrie 1935, urmând ca apoi să fie arestați nouă dintre ei⁵¹. Mărturiile despre altercațiile dintre Jandarmerie și legionari se găsesc în amintirile activiștilor legionari, precum cele ale lui Nicoale Crăcea pentru județul Teleorman. Acesta descrie campania electorală din 1937 în sate, după cum urmează: "[...] deși era libertate și partidul «Totul pentru Țară» era admis, când intram în orice sat, eram opriți de jandarmi, puși pe fugă, bătuți, ne-adunam cum puteam, până când, în mijlocul satelor s-a făcut o apropiere între țărani și noi eram primiți pe furiș, pe-acasă, noaptea, cum puteam... Nu puteam să dormim nicăieri, eram urmăriți mereu de jandarmi, și totuși, cu toate aceste greutăți, campania am dus-o până la sfârșit"⁵². În anumite cazuri s-a ajuns la incidente grave, mai ales după alegerile din noiembrie

⁴⁴ ANIC, *DGP*, ds. 19/1937: "Tablou de răniri și crime săvârșite cu ocazia campaniei electorale din iulie-decembrie 1937".

⁴⁵ ANIC, *IGJ*, ds. 9/1933, f. 164 ș. u.

⁴⁶ ANIC, *DGP*, ds. 284/1936, f. 24.

⁴⁷ *Ibidem*, ds. 15/1937, f. 34.

⁴⁸ *Ibidem*, ds. 264/1937, f. 98.

⁴⁹ *Ibidem*, ds. 232/1935, f. 355.

⁵⁰ A. Heinen, *op. cit.*, p. 203.

⁵¹ ANIC, *DGP*, ds. 232/1935, f. 239.

⁵² M. Conovici et alii, *op. cit.*, p. 119.

1937, precum un atac armat în satul Bogați (Dâmbovița), unde 20 de legionari s-au refugiat în pădure⁵³. De regulă era însă suficient un control aspru pentru a-i pune la punct pe legionari: prezența agenților Siguranței a constrâns acțiunile publice ale gardiștilor în Moldova în toamna anului 1933 și i-a obligat să se retragă în domeniul privat⁵⁴. În aprilie 1937, Poliția a observat că măsurile luate împotriva activiștilor și studenților legionari au dus la intimidarea acestora; participarea partidului Totul pentru țară la alegerile locale și județene a fost redusă corespunzător⁵⁵. Părți ale elitei sătești, în regiunile cu moșii chiar și moșierii, notabilii partidelor politice clasice, Jandarmeria, dar și populația sătească au opus rezistență împotriva mobilizării legionare în sate – și acest subiect, doar menționat aici, trebuie aprofundat: numai cercetările vor expune cu adevărat mecanismele puterii în lumea rurală.

Instrumentalizarea tradiției și a culturii populare

Mai de succes decât aplicarea formelor moderne de agitație politică a fost propaganda făcută în cadrul societății tradiționale, în familie, la sărbătorile familiale și bisericești. Aici s-a dovedit proveniența mișcării legionare din mijlocul societății românești, nereprezentând deci mișcarea unor oameni dezrădăcinați social. Sărbătorile tradiționale nu puteau fi interzise de autorități; în cerul familiei interveneau mai puțin decât în public. Propaganda era efectuată deseori în discuții personale la nunți. Legionarii mergeau sistematic la nunți în regiunea Lugoj, unde erau primiți de regulă cu simpatie⁵⁶. Nunțile deveneau rar evenimente întru totul legionare, în aceste cazuri era vorba de conducători legionari care urmau exemplul nunții lui Codreanu. Codreanu era un oaspete frecvent al nunților, precum în regiunea Câmpulung în mai 1934, unde mirii au fost fotografiați cu carismaticul conducător⁵⁷. Legionarii se mai foloseau de tradiția ortodoxă foarte importantă a naștitului. Codreanu era un naș foarte iubit. Când boteza copii combina ritualurile religioase tradiționale și formele tradiționale ale apartenenței sociale cu extinderea și consolidarea grupului de simpatizanți în ființa mișcării legionare. Împreună cu mentorul său de atunci, A. C. Cuza, Codreanu a invitat lumea la un botez în masă pe Câmpia Dreptății de pe lângă Focșani pentru data de 16 august 1925⁵⁸.

⁵³ ANIC, *DGP*, ds. 15/1937, f. 41.

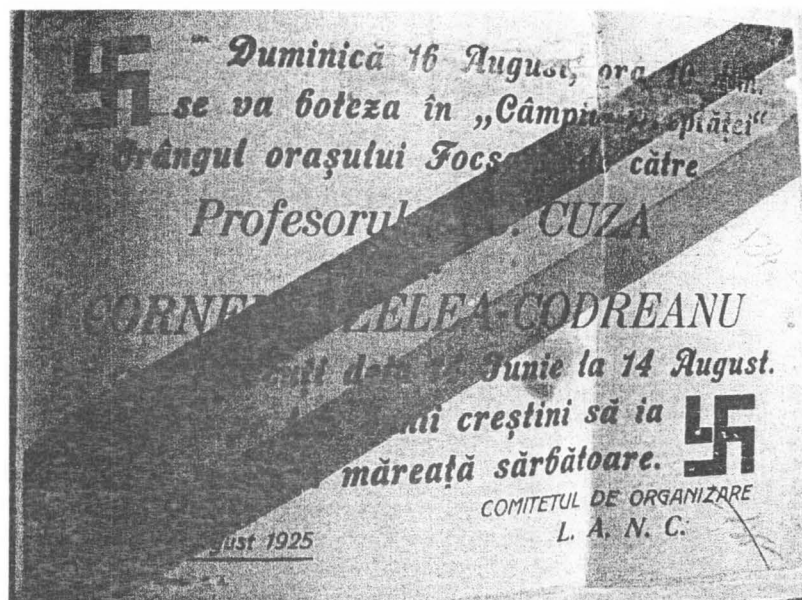
⁵⁴ ANIC, *IGJ*, ds. 9/1933, f. 240.

⁵⁵ ANIC, *DGP*, ds. 8/1937, f. 11.

⁵⁶ *Ibidem*, ds. 17/1937, 104 ș. u.

⁵⁷ ANIC, *IGJ*, ds. 10/1933, f. 185.

⁵⁸ ANIC, *DGP*, 16/1923, f. 134 (izvor oferit de W. Niess, Viena).

Sursă: ANIC, DGP, ds. 16/1923, f. 134 (fotografie: W. Nieß)

Legionarii găseau adunări de oameni și la târguri anuale și sfințiri de biserici (hramuri) unde se întâlneau țăranii, aceștia fiind deschiși către propaganda legionară cu tentă religioasă, în special când se aflau la hramuri: din acest motiv, mici grupuri de legionari luau parte la sfințirea bisericilor în multe părți ale țării. În Poiana Negrii au împărțit foi volante, în Corovia lângă Cernăuți un student a vorbit țăranilor, apoi alți gardiști au intonat cântece legionare⁵⁹.

Târgurile anuale, îndeosebi cele din Moldova, care erau frecventate de negustori evrei, erau ținta grupurilor de bătăuși legionari, ca în Mihăieni și Herța, după cum a avertizat Jandarmeria în 1933⁶⁰. La alte târguri săptămânale, precum în Pașcani, luau parte studenți (în acest caz, din Iași) ținând discursuri și împărțind broșuri⁶¹.

Și slujba de duminică devenise un punct fix al propagandei legionare, mulți preoți fiind membri, simpatizanți ai Legiunii sau tolerând-o pur și simplu. Conducerea legionară prețuia mult acțiunile de propagandă legate de mersul la biserică; așa trebuia să se ajungă la țăranii⁶². În primăvara anului 1936, în Banat propaganda de duminică ajunsese la proporții care nelinișteau autoritățile⁶³.

În primele săptămâni ale anului 1937, mobilizarea ajunsese la punctul culminant al propagandei pe tot cuprinsul țării, prin slujbe religioase legionare pe tot cuprinsul țării, datorită aducerii și perindării trupurilor neînsuflețite ale lui Vasile

⁵⁹ ANIC, IGJ, ds. 9/1933, f. 313.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 27.

⁶¹ ANIC, DGP, ds. 4/1936, f. 40.

⁶² *Ibidem*, ds. 5/1936, f. 204.

⁶³ *Ibidem*.

Marin și Ion Moța, care căzuseră în războiul civil din Spania. Astfel, s-au ținut slujbe religioase în nenumărate locuri, impresionându-i pe țărani prin caracterizarea celor doi legionari căzuți ca fiind "martiri pentru Isus Christos"⁶⁴.

Înmormântările legionarilor erau des folosite în scopuri politice, spre exemplu cea a studentului la Teologie Grigore Gheorghe din Cernăuți, eveniment la care s-au adunat în august 1936 8.000 de oameni⁶⁵. Acest fapt corespundea unei vechi linii de propagandă legionară în cadrul țăranilor, cărora li se prezentau ca "martiri ai națiunii", ca de exemplu în 1934 în județul Lăpușna⁶⁶.

O cantitate importantă de capital se aduna la sfințirea sau renovarea bisericilor construite de legionari, ca și la ridicarea crucilor și troițelor, acestea fiind efectuate de către preot în prezența multor săteni. Preoții jucau astfel un rol central, deoarece aceste sărbători devenau imposibile în lipsa lor. Legionarii, ajutați de clerul sătesc, transformau aceste sărbători tradiționale în evenimente politice și legau religiozitatea lor încărcată politic cu evlavia tradițională a "României profunde". În 1933, 150 de țărani au participat la Sebeșeni, lângă Vântul (în Transilvania) la sfințirea unei fântâni și a unei cruci; autoritățile au susținut că era vorba în mare parte de curioși⁶⁷. Totuși, tocmai aceasta arată succesul Legiunii: acțiunile lor întrerupseseră rutina monotonă a țăranilor și infiltraseră politica în sate sub forma ceremoniei religioase; astfel, începuse mobilizarea legionară într-un mediu străin de politică. În zilele de 29-30 decembrie 1935, la Drămbâr s-au strâns 100 de oameni la sfințirea unei fântâni și a unei cruci⁶⁸. În Orbic (comuna Coștișă, Neamț) s-au adunat 4.000 de oameni din Buhuși și alte sate din apropiere la sfințirea unei biserici la care luau parte 70-80 de legionari, un preot și un călugăr din regiune⁶⁹. O provocare pentru autorități a reprezentat sfințirea unei fântâni în Rășinari (Sibiu) în noiembrie 1935, efectuată de preotul Emil Dancaș în prezența a 80 de persoane: fântâna purta un portret al arhanghelului Mihail și inscripția "Nicadoni" – astfel preotul sfințea și pe cei trei asasini ai lui I. G. Duca⁷⁰. Prezentarea legionară – marșul în coloane – s-a împletit cu ritualul bisericesc la sfințirea unei troițe în satul Ostrița în septembrie 1937⁷¹.

Autoritățile erau conștiente de pericolul reprezentat de instrumentalizarea ritualurilor religioase: Poliția a raportat în 1937 că populația sătească din Moldova fusese impresionată de pompa religioasă, nutriend astfel simpatii față de legionari⁷².

⁶⁴ *Ibidem*, ds. 9/1937, f. 113, 116, 117, 121, 123, 10/1937, f. 41, 48. A se vedea și Valentin Săndulescu, *Sacralised Politics in Action: the February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moța and Vasile Marin*, "Totalitarian Movements and Political Religions" 8 (2007), 2, p. 259-269; cf. ANR, DGP, ds. 239/1935, f. 4: "în lupta pentru Christos împotriva satanei, au căzut morți".

⁶⁵ *Ibidem*, ds. 4/1936, f. 56. A. Heinen, *op. cit.*, p. 303-305 indică 12.000 de participanți, conform izvoarelor germane.

⁶⁶ ANIC, DGP, ds. 102/1933, f. 15.

⁶⁷ ANIC, IGJ, ds. 19/1932, f. 489.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 516.

⁶⁹ ANIC, DGP, ds. 264/1937, f. 34.

⁷⁰ *Ibidem*, ds. 232/1935, f. 238.

⁷¹ *Ibidem*, ds. 11/1937, f. 182.

⁷² *Ibidem*, f. 285 ș. u.

Din exemplele amintite reiese rolul important al preoților: aceștia susțineau de multe ori acțiunile legionare, mobilizau țăranii, le vorbeau acestora ajutați de conducătorii regionali ai Legiunii. De aici reiese clar înrădăcinarea locală a legiunii. În unele cazuri, preoții au preluat conducerea locală, respectiv regională a activității legionare. Preotul B. Boldescu, șef de județ al legiunii, a organizat în Ploiești patru tabere de muncă în vara anului 1935⁷³. În același an, preoții Doară, fost șef de județ în Vâlcea, și Stoinac din Tomșani, împreună cu legionari din tabăra de muncă Arnota, au luat parte la o slujbă religioasă și au spus țăranilor prezenți că național-țărăniștii și liberalii ar fi hoți, amenințând: "când voi veni la putere, îi voi tăia cu sabia de foc"; legionarii au mărșăluit apoi la casa preotului Doară și au strigat: "Jos jidanii și străinii!"⁷⁴. Tabăra Arnota a fost aprovizionată cu alimente cu ajutorul arhidiaconului Cristescu⁷⁵. Petre Andonescu, profesor la seminarul de preoți, a desfășurat propagandă legionară în același an în Galați și județul Covurlui⁷⁶. Radu Gyr a raportat din Oltenia că legionarii reușiseră să ajungă în sate izolate⁷⁷ cu ajutorul PS Vartolomeu, episcopul Râmnicului – "un adevărat părinte pentru legionari" (cf. Gyr), care era desemnat să conducă Biserica Ortodoxă într-un stat legionar⁷⁸.

Faptul că legionarii s-au adaptat intereselor regionale și tradițiilor, respectiv religiozității tradiționale, incluzând acestea în ideologia lor și în practica politică, este incontestabil: legionarii purtau des portul popular, hora era confesiunea apartenenței la poporul român și mijloc de agitație, slujba religioasă însemna evlavie ostentativă și parte din ideologia legionară. Succesul Legiunii în multe dintre sate se datorează faptului că nenumărați țăranii nu considerau pe legionari ca pe un element străin, ci drept niște oameni de la țară, de regulă tineri, care trăiau conform tradițiilor și a identității religioase adânc înrădăcinate. Situațiile de zi cu zi erau de multe ori politizate spontan în spațiul public, ca în satul Dăbuleni (Romanați), când țăranii, întorcându-se cu căruța cu fân de pe câmp în noaptea de 21 spre 22 august 1934, au preamărit Legiunea⁷⁹. Tocmai acesta era scopul Legiunii: la mijlocul lui iulie 1935 s-a hotărât o strategie de acaparare a populației sătești. Aceasta presupunea ca legionarii să se apropie cât mai mult posibil de țăranii, să le vândă poza lui Codreanu, respectiv să o dăruiască celor săraci, să le vorbească mai întâi de teme generale ale națiunii și abia apoi să propage învățătura legionară. Mai important decât discursurile era ajutorul practic, pe câmp, pentru văduve de război, toate acestea trebuind să aibă loc sub motto-ul: "Dacă Garda de Fier ar fi liberă, ei, țăranii, ar avea mai mulți tineri români care să-i ajute la nevoie"⁸⁰.

Cercetări mai aprofundate trebuie să dea un răspuns la întrebarea: cum s-a făcut trecerea de la folosirea formelor tradiționale de sociabilitate la infiltrarea propagandei legionare în lumea rurală? Această trecere a fost, în orice caz, fluentă.

⁷³ *Ibidem*, ds. 232/1935, f. 306.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 312.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 346.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 313.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 320.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 305.

⁷⁹ *Ibidem*, ds. 102/1933, f. 35.

⁸⁰ *Ibidem*, ds. 232/1935, f. 351.

Sursa: ANIC, *DGP*, ds. 67/1932, f. 46 (fotografie: W. Nieß)

Propaganda pe calea orală și zvonuri

La trecerea de la societatea rurală la publicul naționalist în formare mai poate fi adăugat un domeniu: importanța propagandei pe cale orală și a zvonurilor – într-o țară cu presa cenzurată și manipularea acesteia de către elita politică și economică, informațiile demne de încredere erau greu de găsit chiar și în orașe. În sate, unde nu ajungeau ziarele și nu existau aparate de radio, rapoartele orale și zvonurile reprezentau cele mai importante surse de informație, respectiv mijloace de propagandă. Agenții Siguranței raportau pentru toată țara zvonurile care ar fi meritat o examinare. Zvonurile, în contrast cu manifestele, erau imposibil de controlat de către autorități. În decembrie 1933, într-un sat de lângă Rădăuți, Bucovina, un student a povestit că ar fi ajuns la putere un guvern național-țărănesc, acesta fiind în favoarea Gărzii de Fier, susținând acțiunile legionarilor. Prin aceasta, se urmărea mobilizarea simpatizanților Legiunii care se temeau de represaliile conducerii liberale⁸¹.

În timp ce zvonurile erau nesigure și imposibil de controlat, fiind astfel problematice ca mijloc de propagandă, propaganda pe cale orală a fost folosită de către Legiune încă de la începuturi: ea se sustrăgea represiunii din partea autorităților, care erau în stare să distrugă toate mijloacele materiale ale propagandei și aveau puterea de a dizolva adunările – și totodată se folosea de tradiționalul mijloc

⁸¹ ANIC, *IGJ*, ds. 9/1933, f. 339.

de a împrăștiia vești în sate. Întotdeauna când Jandarmeria împiedica marșuri sau excursii legionare, activitatea se muta în case sau în discuții personale⁸². În septembrie 1937, poliția din Brăila a raportat că legiunea făcea propagandă orală "de la om la om", același lucru fiind raportat și de autoritățile din părțile rurale ale Moldovei⁸³.

Cântecul legionar: cheia succesului mobilizării

Importanța limitată acordată alfabetizării și a publicității burgheze este și mai evidentă când se ia în considerare cel mai important instrument al mobilizării legionare, cântecul legionar. Conducătorii legionari cunoșteau mentalitatea țărănească întru totul: chiar dacă propagandiștii legionari împărțeau broșuri și în sate – scrierile pentru țărani conțineau un limbaj specific⁸⁴ –, cântecele aduceau un succes mult mai mare: cântecul poate fi privit ca cel mai important mijloc al mobilizării legionare, unind clasele sociale și regiunile țării. Conducerea legionară a înființat coruri "pentru a atrage oameni"⁸⁵. La țară, unde gradul alfabetizării era foarte scăzut și scrierea rar întrebuintată, cântecele legionare au pătruns la cea mai mare parte a populației. Cântecele alungau monotonia rutinei și de acest fapt erau conștienți legionarii: "Cântând, fapt neobișnuit pentru o organizație care făcea propagandă – toată lumea ieșea din curți, ieșea în drum și asculta cântecul și luau act de prezența Mișcării Legionare", spune un legionar despre satele din jurul Bucureștiului⁸⁶. Cântecele foloseau teme și melodiile muzicii populare, foloseau însă și muzică de marș; tradiții românești stăteau lângă influențele lumii războiului mondial și a sistemelor totalitare. Cântecele erau scrise atât de către legionari proeminenți, cât și de către țărani, fiind răspândite pe cale orală⁸⁷. Autoritățile îi urmăreau pe toți cei care cântau astfel de cântece. Aflate din nou în legalitate, cântecele erau monitorizate. În martie 1936, poliția din Orhei a raportat că în localitate s-au lansat cântecele "Visul legionarului" și "Crezul legionarului" și că satele, îndeosebi tineretul, ar fi antisemite⁸⁸. "Mărșăluiam în grupuri mici cu cântecele noastre. Nu țineam discursuri! Cetățenii ne vedeau, se interesau de noi", descrie legionarul Lauric Filon campania electorală din Rădăuți de la 1931⁸⁹ – și indică astfel un element central al propagandei prin cântec: țărani erau sătui de retorica partidelor clasice.

⁸² ANIC, *IGJ*, ds. 40/1937, f. 180; ANIC, *DGP*, ds. 8/1937, f. 11.

⁸³ *Ibidem*, 11/1937, f. 56 și 285.

⁸⁴ Cel mai bun exemplu este succinta cânticică a conducătorului legionar transilvănean Ion Banea, *Ce este și ce vrea Mișcarea legionară? Cânticică pentru săteni*, Sibiu, 1937.

⁸⁵ ANIC, *DGP*, ds. 102/1933, f. 83.

⁸⁶ M. Conovici et alii, *op. cit.*, p. 120.

⁸⁷ Pe această temă, a se vedea Oliver Jens Schmitt, "Heilige Jugend der Legion" – *Lieder als Instrument rechtsextremer Massenmobilisierung im Rumänien der Zwischenkriegszeit*, în *Das politische Lied in Osteuropa* (ed. Ștefan Michael Newerkla, Fedor B. Poljakov, Oliver Jens Schmitt) [sub tipar] [versiunea în limba română: *Sfânta tinerețe legionară. Cântecul ca mijloc și esența a mobilizării politice de extremă dreaptă în România interbelică*, "Archiva Moldaviae" 3 (2011), p. 163-184].

⁸⁸ ANIC, *DGP*, ds. 4/1936, f. 33, 34.

⁸⁹ M. Conovici et alii, *op. cit.*, p. 117.

Forme moderne de propagandă

Legiunea era o mișcare a generației tinere, care, cu toată conștiința tradițională și istorică, nu reșpunea mijloacele contemporane de propagandă folosite de către toate partidele însemnate. Și legionarii profitau de creșterea alfabetizării populației sătești, împărțind ziare, cărți, broșuri și folosind manifeste. Faptul că manifestele legionare erau îndepărtate de către autorități, iar activiștii erau urmăriți făcea ca operațiunile acestora să aibă loc noaptea: în august 1935, studenți care veniseră cu trenul au lipit manifeste în Comarnic (Prahova). Jandarmeria a prins într-o noapte trei studenți care vroiau să lipească afișe în Râșvadul de Sus. În Teleorman au fost găsite manifeste pe stâlpii de telegraf⁹⁰.

Presa legionară era grupată regional, fiind concepută așadar după nevoile regionale, iar organele legionare centrale erau împrăștiate în provincie prin intermediul curierilor⁹¹. Revistele "Iconar" și "Însemnări sociologice" erau privite de poliția din Cernăuți ca mijloace de propagandă⁹². Pentru a evita confiscarea lor de către autorități în timpul represiunii, conducerea Legiunii pune în circulație scrisori precum "Scrisoarea deschisă către toți elevii din țară" (numită și "scrisoarea verde"), care circula în februarie 1935⁹³. Mare succes în rândul țăranilor a avut instrumentalizarea unei vechi forme de scriere în casele țărănești, calendarul, sub forma calendarului legionar, acesta pătrunzând în case, de cele mai multe ori conținând portretul lui Codreanu și al altor conducători legionari. Legionarii vindeau sau împărțeau la târguri pozele conducătorilor sau ale asasinilor lui Duca. În septembrie 1934 au împărțit în Basarabia scrieri antisemite precum "Evreii pământeni și subpământeni" sau "Evreii din România"⁹⁴.

Afișele legionare ar merita o analiză proprie – un început arată că erau împânzite de texte. În cele ce urmează vor fi deslușite câteva exemple.

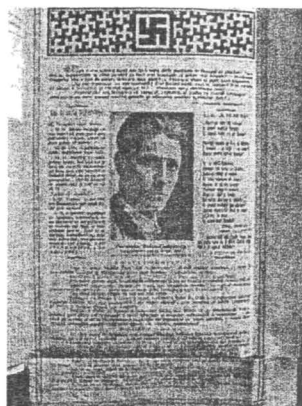
⁹⁰ ANIC, *IGJ*, 8/1935, f. 90, 95, 139.

⁹¹ Pe tema presei, a se vedea A. Heinen, *op. cit.*, p. 284 ș. u. și V. Săndulescu, "Sământa aruncată de diavol": Presa legionară și construirea imaginii inamicilor politici (1927-1937), "Studia Universitatis Petru Maior (Historia)" 7 (2007), p. 153-174.

⁹² *Ideologie și formațiuni de dreapta cit.*, 4, p. 165.

⁹³ *Ibidem*, p. 83.

⁹⁴ ANIC, *DGP*, 102/1933, f. 223.

Tănărul Codreanu: între "Sfânta Scriptură" și îndemnul lui Eminescu "La arme".

Sursă: ANIC, DGP, ds. 49/1925 (fotografie W. Nieß)

"De ce am cerut în Parlament pedeapsa cu moartea pentru trădătorii care manipulează banii publicii". Un afiș electoral din anul 1931.

Sursă: ANIC, DGP, ds. 62/1930 (fotografie: W. Nieß)

ANIC, DGP, ds. 239/1935 Afișe electorale din anul 1935 (fotografie: W. Nieß)

O analiză proprie merită și discursurile legionare, deoarece Legiunea a dezvoltat un limbaj pe înțelesul populației sătești. "Eu nu am auzit un orator de talia lui, pentru că nu poți vorbi maselor, țăranilor, nu poți vorbi abordând probleme de politică externă, sau știu eu, de filozofie, înseamnă să fii un caraghios! El avea darul să combine probleme de gospodărie personală, gospodărie județeană cu sentimentul religios al țăranului, care atunci era dominant", spune un legionar despre tatăl lui Codreanu⁹⁵. Acest citat poate fi privit doar ca începutul unui fir roșu al cercetării; el

⁹⁵ M. Conovici-et alii, *op. cit.*, p. 123.

conferă o primă stimulare în încercarea de a înțelege cum se deosebea propaganda politică legionară de cea a altor partide politice și cum au instrumentalizat orizontul social și ideologic al ținutelor din lumea rurală.

Lucrurile materiale erau, pe lângă cuvinte și muzică, de importanță majoră: primul loc este ocupat de cămașa verde a partidului. A purta această cămașă era un risc în special atunci când uniformele au fost interzise de către conducerea țării. Chiar și Codreanu a limitat portul uniformei partidului, iar la 17 februarie 1937 l-a interzis, deoarece se temea că violențele comise de legionari în uniforme vor fi generalizate pentru toată Legiunea⁹⁶. Nenumărați legionari purtau cămașa verde sub îmbrăcăminte; doi tineri din Storjineț au fost acuzați din această cauză, dar achitați la tribunal⁹⁷. Dușmanii Legiunii foloseau de asemenea cămașa verde, dar ca mijloc de a discredita Legiunea acolo unde nu era destul de puternică: în Bazargic, bulgari și evrei s-au îmbrăcat demonstrativ în cămașă verde, ceea ce i-a afectat profund pe aromânii de acolo, simpatizanți ai Legiunii⁹⁸. Ca semn distinctiv pentru legionari mai erau folosite săculețe cu pământ și portrete ale sfinților purtate la gât – și purtătorii acestor simboluri erau urmăriți de autorități⁹⁹. De importanță majoră pentru legionari era și împărțirea pozelor conducătorilor lor, îndeosebi ale lui Codreanu și ale generalului Cantacuzino Grănicerul¹⁰⁰.

Stadiul actual al cercetării arată că în sate aveau loc puține adunări politice – aceasta fiind în contrast cu instrumentalizarea riturilor bisericești și a obiceiului – din cauza rezistenței autorităților. Scena demonstrațiilor erau orașele mici și târgurile, în care probabilitatea succesului legionar era mare. În data de 26 februarie 1936, "Legiunea sportivă" ținea în Rădăuți o adunare cu 600 de participanți sub pretextul unui eveniment sportiv¹⁰¹. Adunările spontane nu trebuie subestimate, ele fiind imposibil de împiedicat de către autorități: astfel s-au adunat în noaptea de Anul nou din 1933 100-120 de locuitori din Săscior (Alba) pentru a face o demonstrație, în cadrul căreia au fost aduse omagii lui Codreanu, pe când partidul țărănesc și conducerea țării au fost insultate. Prezenți au fost și 16 gardiști din sat sub conducerea comandantului local Ilie Colhan. În urma investigațiilor, autoritățile au stabilit că această demonstrație a fost un mod de exteriorizare a disperării țăranilor cauzată de situația economică precară și de iarna grea: proviziile erau pe terminate, iar animalele mureau¹⁰². Satul a devenit un focar al activității legionare din care se făcea propagandă și în comunele vecine¹⁰³. În aprilie 1933, în Alba autoritățile au semnalat prezența a 138 de legionari cunoscuți¹⁰⁴. Aceștia au instrumentalizat sărbătoarea tradițională a Rusaliilor (4-5 iunie 1933) în Săscior, transformând-o într-un eveniment legionar: pe un câmp se adunaseră 200 de oameni cu primarul, când

⁹⁶ ANIC, *DGP*, ds. 9/1937, f. 8.

⁹⁷ *Ibidem*, ds. 8/1937, f. 13.

⁹⁸ *Ibidem*, ds. 102/1933, f. 261 (330).

⁹⁹ *Ibidem*, ds. 8/1937, f. 13.

¹⁰⁰ *Ibidem*, ds. 232/1935, f. 268, 351.

¹⁰¹ *Ibidem*, ds. 5/1936, f. 55.

¹⁰² ANIC, *IGJ*, ds. 19/1932, f. 147 ș. u.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 175, 182, 184

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 182.

legionarii au început să își omagieze conducătorii; la încercarea primarului și a șefului Jandarmeriei de a-i alunga pe legionari, populația a intervenit, protejându-i pe aceștia din urmă; numai intervenția notabililor satului în favoarea autorităților a putut dezamorsa situația¹⁰⁵. Conducătorii locali încercau să își asigure succesul printr-o relație strânsă cu centrala: în iunie 1933 a apărut C. Z. Codreanu în regiune. Vroia să folosească târgul din Teiuș ca adunare politică; înainte de aceasta, legionarii cutreieraseră satele amenințând locuitorii evrei cu moartea în cazul în care nu părăsesc România. La 25 iunie, Codreanu a ținut în fața a 700-800 ascultători un discurs pe tema "Legea jertfei în înțelesul creștin"; aproximativ 500 de legionari au mărșăluit, găsindu-se însă față în față cu 1.000 de adepți ai Partidului Național-Tărănesc. Încercarea lui Codreanu de a ocupa cinematograful "Urania" pentru a ține un discurs acolo a fost împiedicată de jandarmii care au evacuat sala, Codreanu fiind rănit ușor la frunte; trei duzine de legionari au fost arestați; în schimb, Codreanu a călătorit înapoi la București¹⁰⁶. Exemplul arată jocul dintre inițiativa locală și conducerea centrală: prezența charismaticului conducător a jucat un rol foarte important chiar și după plecarea acestuia la București. Codreanu călătorea foarte des în provincie pentru a întâlni conducători legionari și a inspecta cuiburile¹⁰⁷. După jumătatea anilor '30 era rar întâlnit în vârful evenimentelor majore – vorbitor moderat, Codreanu impresiona mai mult prin prezența sa fizică.

Exercițiile paramilitare serveau și ele mobilizării, fiind însă urmărite de către autorități: în septembrie 1934 au fost arestați mai mulți gardiști în Frășari (Durostor), urmând ca trei dintre ei să fie puși în libertate în urma procesului¹⁰⁸. În centrul mobilizării legionare stătea ocuparea spațiului public: la aceasta serveau în mediul rural marșurile. Des discutată temă a violenței legionare – dincolo de cunoscutele atentate asupra oamenilor politici – trebuie să fie cercetată în amănunt pentru întreg teritoriul țării, inclusiv din punct de vedere cantitativ¹⁰⁹.

Gările, aceste avanposturi ale modernizării, unde se aduna o mulțime de oameni, erau locuri foarte potrivite pentru acțiuni de propagandă: pe 12 septembrie 1937, în gara Coțofenii (Dolj) au apărut 20 de legionari și au cântat; conducerea gării nu a intervenit, doar șeful postului de jandarmi a dizolvat adunarea¹¹⁰. Cu un an înainte de aceasta, legionarii arseseră în gări ziarele "Adevărul" și "Dimineața". În gara din Vișeu de Sus (Hunedoara) se adunaseră țărani și intelectuali sub conducerea

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 197.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 199.

¹⁰⁷ ANIC, *DGP*, 4/1936, f. 20.

¹⁰⁸ *Ibidem*, ds. 102/1933, f. 258 (325).

¹⁰⁹ Cazuri izolate oferă o primă impresie, dar nu pot fi cotate ca fiind reprezentative: atacurile unei grupe de bătauși legionari sub conducerea studentului Vasile Carciu în cârciumi evreiești în Straja (Rădăuți) sau o bătaie între legionari și membri ai grupeii evreiești de autoapărare la pârăurile Sucevița și Posena lângă Rădăuți unde obișnuiau să se scalde evreii vara (ambele cazuri în iulie 1936; cf. *Ibidem*, ds. 284/1936, f. 52 și 66). În aceeași lună au mărșăluit legionari din Dolj prin Craiova și au amenințat "zioniștii" și pe alți dușmani care s-ar fi aflat pe "Listele Negre" (*Ibidem*, f. 62).

¹¹⁰ *Ibidem*, ds. 264/1937, f. 172.

lui Ioan Kiș pentru a lua ziarele la venirea trenului; când a intervenit Jandarmeria, demonstrații au cumpărat ziarele, pentru ca apoi să le ardă (1 iulie 1936); în Gura Humorului, 300 de țărani sub conducerea învățătorului Maftei Popa și mai mulți studenți au dat buzna în depozitele de ziare Brandman și Rorec și au ars 100 de exemplare ale ziarului "Dimineața"; la Pitești, un soldat pensionat a smuls unui vânzător patru exemplare ale ziarului "Dimineața" și le-a rupt; la Călărași, patru ofițeri ai gamizoanei au ars zece exemplare ale ziarului "Dimineața" (14 iulie 1936); la Roșiorii de Vede, negustorul de cărți M. Stănculescu a instigat împotriva vânzătorilor de ziare (27 iulie 1936). Când s-a ajuns la arestări, au protestat 100 de oameni în favoarea celor care arseseră ziarele¹¹¹.

Taberele legionare de muncă

Activiștii legionari mergeau în mijlocul poporului, adică la țăranii din sate. Într-o primă fază, au încercat să câștige simpatii prin discursuri și adunări, ca și celelalte partide politice. Strategia legionarilor s-a schimbat însă în anii '30; ei reacționau astfel la saturația de politică a țăranilor și la indignarea populației sătești vis-a-vis de nenumăratele scandaluri de corupție puse pe seama partidelor politice¹¹². La jumătatea anilor '30, așa numitele "tabere de muncă" s-au dovedit a fi cele mai productive elemente ale mobilizării legionare¹¹³. Legionarii mergeau în sate pentru a efectua lucrările de construcție de care nu se ocupa statul (străzi, poduri, diguri, repararea școlilor și bisericilor etc.), respectiv pentru a ajuta țăranilor săraci (la construirea caselor, la adunarea recoltei). Legionarii foloseau taberele ca mijloc al propagandei, dar țineau și să își dovedească ideologia printr-o politică a faptelor; știau că țăranii sceptici vor prețui numai rezultate concrete. Taberele sunt o apariție multilaterală, atât din punct de vedere social, cât și regional. Cert este că s-au dezvoltat într-un fenomen ce a cuprins întreaga țară și că într-o primă fază – și apoi mai departe în unele tabere – participanții veneau de departe, pentru ca apoi taberele să adopte un caracter regional, respectiv local prin organizarea țăranilor înșiși la munci colective în taberele legionare¹¹⁴. Taberele foloseau și ca puncte de plecare a

¹¹¹ *Ibidem*, ds. 284/1936, f. 109; 99, 85, 55, 107.

¹¹² ANIC, IGJ, ds. 14/1933, f. 92 (Gorj); f. 96 ș. u.; f. 112: populația ar susține că "numai bărbați noi ar putea aduce principii și metode noi în conducerea țării"

¹¹³ Importanța necesară au găsit-o la sociologi contemporani și mai târziu la istorici; a se vedea A. Heinen, *op. cit.*, p. 282-284; M. Bănică, *op. cit.*, p. 177 ș. u.; V. Săndulescu, "Taming the Body": Preliminary Considerations regarding the Legionary Working Camp System (1933-1937), "Historical Yearbook" 5 (2008), p. 85-94.

¹¹⁴ ANIC, IGJ, ds. 29/1935, f. 22. În cele trei județe (Arad, Bihor și Sălaj) existau următoarele tabere:

1. Traian/Ineu, 22 iulie-15 septembrie 1935, cu 34 de participanți, condus de Teofan Herbei, Ioan Tocănița din Ineu și Andronic Bulhac din Arad.
2. Hălmgău/Arad, 9 septembrie-29 septembrie 1935, cu 17 participanți conduși de Aurel Hadrea din Poiana (Turda), de protopopul Ștefan Bogdan din Hălmgău. În fiecare seară se țineau prelegeri în casa preotului și a avocatului Vasile Roșu, iar legionarii erau îndemnați spre disciplină și încredere.
3. Călugări/Bihor, 18 iulie-18 septembrie 1935, unde au fost produse 32.000 de cărămizi pentru mănăstirea Izbuc. Cei 13 participanți au fost conduși de învățătorul Ioan Cruceanu din Oradea.

mobilizării: din aceste puncte de sprijin ale "României profunde" misionau legionarii în satele vecine prin marșuri, cântece, participarea la slujbe religioase și hore¹¹⁵.

Metoda este ilustrată de exemple: în vara anului 1933, Codreanu a întocmit o tabără pe muntele Rarău în Bucovina. Prințul Nicolae și membrii ai elitei din cercul acestuia l-au sprijinit pe Codreanu. Acesta plănuia construirea a trei biserici și a unor case de odihnă. Un program militar disciplina participanții. Conducătorul legiunii a profitat de șederea lui la țară pentru a întâlni lideri politici, printre care și pe cei ai nemților din Cernăuți¹¹⁶. Elita legionară plănuia pentru vara lui 1935 construcția unei case naționale în județul Alba, în satul Laz, al cărui preot era o rudă a activistului legionar Ilie Colhan. Preotul a convins parohia și țăranii ca aceștia să sprijine lucrările de la jumătatea lui iulie. Conducerea tehnică aparținea unui angajat al autorității de construcții din capitala județului. Pe 20 iulie, protopopul Oană a sfințit fundația în prezența a 300-400 de țărani din satele apropiate. Legionari transilvăneni importanți au ținut discursuri. Pe șantier s-a ridicat steagul țării completat de simbolul partidului Totul pentru Țară și svastica. Curând au început 10-15 legionari să construiască o casă unui țăran sărac. Pe 20 august a venit conducătorul TPT, generalul în retragere Alexandru Cantacuzino-Grănicerul pentru o vizită de 40 de minute pe șantier – toate acestea s-au petrecut sub ochii unei Jandarmerii indifferente. Jandarmii au primit ordinul de a nu permite terminarea cu succes a lucrărilor numai atunci când oratorii legionari au lăudat pe asasinii primului-ministru Duca¹¹⁷.

O privire de ansamblu asupra județelor Timiș-Torontal, Arad și Bihor, deci în regiunea de graniță cu Ungaria, arată înrădăcinarea regională crescândă a taberelor. La Bărateaz (Timiș-Torontal), 20 de studenți sub conducerea profesorului Ștefan Stoicănescu din Timișoara lucrau la o casă națională, pentru care materialele de construcție fuseseră donate de locuitori; în Micalaca (Arad) erau 14 legionari la muncă, în Arad-Nou 23, în Ineu 12 legionari, la Șiclău autoritățile au numărat 64 de adepți ai lui Codreanu, în special localnici. Câțiva erau veniți din alte părți: unul din Brașov, unul din Craiova, unul din județul Dîmbovița și unul din Satu Mare. La marginea orașului Oradea au fost raportați în mai și iunie 30 de participanți, iar în iulie și august între 100 și 200, în județul Severin (în Băile Herculane) între 20 și 28 de legionari sub conducerea viitorului conducător al legiunii Horia Sima¹¹⁸. În noiembrie 1937 s-a format o grupă de legionari în comuna Fundulea (Ilfov) care s-au

Legionarii îmbrăcați în port popular mergeau duminica și în zilele de sărbătoare în satele dinprejurul mănăstirii, unde erau întâmpinați cu simpatie, primind bani și alte donații. În Călugări au luat ființă astfel patru cuiburi noi: Avram Iancu, Horea, Traian Miclea și Dr. Ciordași, cu câte 12 membri.

4. Marca/Sălaj, 7 iulie-8 septembrie 1935, sub conducerea preotului unit Teofil Balinab și a avocatului Emil Pop din Cluj.

¹¹⁵ ANIC, *IGJ*, ds. 29/1935, f. 22.

¹¹⁶ ANIC, *DGP*, ds. 102/1933, f. 46.

¹¹⁷ ANIC, *IGJ*, ds. 19/1932, f. 420, 446, 451, 453.

¹¹⁸ ANIC, *DGP*, ds. 4/1936, f. 105.

oferit în plină campanie electorală să construiască o casă unei văduve sărace¹¹⁹. În 1935, la Vârfuri (Dâmbovița), 11 studenți au zidit două fântâni¹²⁰.

Mersul legionarilor în mijlocul poporului a avut în România cu totul alte efecte decât activitățile narodnicilor în Rusia. Elevii și studenții care formau o centură de transmisie cu centrele intelectuale ale Legiunii în centrele universitare proveneau de regulă din același mediu social ca și grupele spre care ținteau: erau ancorați social în acel mediu și se adresau populației în funcție de necesitățile și abilitățile de receptare ale acesteia.

Numeroși fii de țărani din licee și universități erau obișnuiți cu munca și astfel i-au ajutat într-adevăr pe țărani, nu numai simbolic. Valoarea simbolică nu trebuie însă subestimată, dar rapoartele autorităților arată reacțiile pozitive ale țăranilor la munca efectivă, nu numai la îndoctrinare. În contrast cu narodnicii "verii nebune", în cazul legionarilor există o apropiere socială și mentală între agitatorii politici și țintele lor. Legionarii au găsit calea spre lumea țăranilor – aceasta înțelegeau și autoritățile alarmate. În județele Arad, Bihor și Sălaj, autoritățile au raportat că legionarii câștigaseră mulți simpatizanți prin munca lor la sfârșitul verii anului 1936. În 1935, în Vâlcea studenți și studente au întemeiat trei tabere de muncă la mănăstirea Arnota, în Drăgășani și Dobrota, conferind astfel Legiunii, până atunci firave, imboldul decisiv pentru o creștere puternică în anii 1936 și 1937¹²¹. O astfel de situație a constatat și poliția din Orșova¹²². Țăranii s-au arătat impresionați de munca în colectiv a legionarilor și au preluat această formă: ajutor sătesc existase și înainte, însă legionarii au reușit ca țăranii să combine această veche formă de muncă a comunității cu învățătura legionară și să întemeieze tabere de muncă legionare din proprie inițiativă. În 1935, 60 de legionari au mers în Mihalț, fiind găzduiți de către țărani; 50 de țărani din localitate s-au alăturat muncii lor¹²³. În septembrie 1936, într-un sat de lângă Cernăuți a fost sfințită o școală clădită de legionari în prezența autorităților într-un sat de lângă Cernăuți: la acest eveniment a vorbit un conducător legionar dintr-o cunoscută familie de notabili, Neagoe Flondor, spunând țăranilor să nu se aștepte la prea multe din partea statului. 200 de oameni – dintre care 50 erau legionari – au auzit acest mesaj¹²⁴. Eșecul statului, care era incapabil să întrețină infrastructura din sate, devine aici foarte clar¹²⁵.

Taberele de muncă plănuite central s-au dovedit a fi de succes, servind ca modele și fiind imitate pe plan local, ceea ce a contribuit la înrădăcinarea Legiunii în lumea rurală. Legionarii au pătruns astfel în domeniile controlate de Partidul Național-Țărănesc, în estul țării și de partidul antisemit Național-Creștin, care a încercat zadarnic să contracareze mobilizarea legionară prin tabere de muncă

¹¹⁹ *Ibidem*, ds. 264/1937, f. 101.

¹²⁰ ANIC, *IGJ*, ds. 8/1935, f. 219.

¹²¹ *Ibidem*, ds. 20/1935, f. 256.

¹²² *Ibidem*, ds. 29/1935, f. 13; ANIC, *DGP*, ds. 17/1937, f. 110.

¹²³ ANIC, *IGJ*, ds. 19/1932, f. 482 ș. u.

¹²⁴ ANIC, *DGP*, ds. 4/1936, f. 90.

¹²⁵ O cercetare a plângerilor din acest motiv ar atrage după sine toată nemulțumirea populației rurale, a se vedea ANIC, *IGJ*, ds. 14/1933, f. 142 ș. u.: plângeri din Gorj în legătură cu nerepararea străzilor și a podurilor.

proprii¹²⁶. Legionarii au explicat țăranilor din Basarabia că nu PNC îi ajută, ci Legiunea, fiind astfel o mișcare cu adevărat naționalistă¹²⁷. Intervenția autorităților a dus în unele regiuni la o scădere temporară a agitației legionare¹²⁸. În 1937, directorul general al Poliției a cerut chiar și tabere de stat pentru a-i submițea pe legionari și pentru a recâștiga încrederea țăranilor, aceasta fiind o mărturisire a eșecului autorităților și în același timp o dovadă a succesului Legiunii în sate¹²⁹. Cât de mică era încrederea țăranilor în stat arată un exemplu din satul Buhăești (Vaslui). Acolo, prefectul le oferise cărămizi țăranilor pentru a concura cu o tabără de muncă legionară. Țăranii au refuzat cu motivația că "ei își fac politica satului lor" (iulie 1936)¹³⁰. Dependența acțiunilor de propagandă de calendarul agrar este un important element al vieții satești, indicat în repetate rânduri, și trebuie privit mai îndeaproape în cele ce urmează. Iarna reprezenta, în primul rând, o barieră naturală pentru marșuri și acțiuni ample, iar în al doilea rând țăranii se arătau nereceptivi la propagandă pură în timpul muncilor pe câmp (ajutorul practic primit prin intermediul taberelor de muncă era privit altfel). Autoritățile care țineau sub observație atmosfera din sate raportau și legătura dintre munca agricolă și propaganda legionară în funcție de anotimpuri. Țăranii din Prahova erau mult prea ocupați cu recolta în iulie 1935, neavând astfel timp pentru propagandă politică¹³¹. Un raport din Bihor pentru perioada dintre 15 martie și 1 aprilie 1937 exemplifică în mod clar acest fapt: partidele politice nu făceau propagandă în sate, numai niște activiști ai partidului. Totul pentru Țară s-au aflat pe drum în regiunea Sălard pentru a vedea dacă terenul era propice pentru acțiuni de propagandă, rămânând însă fără succes. În satul Săliște legionarii ridicaseră o cruce¹³².

Al doilea calendar important era cel al anului universitar, deoarece în timpul semestrului studenției – grupuri importante pentru misionarea legionară – erau legați de centrele universitare. În vacanțe sau de sărbători erau trimiși de către conducerea legionară în sate (în special în satele de proveniență); exemple concludive există din belșug, astfel pentru Buzău, unde 20 până la 25 de studenți trebuia să meargă la țară pentru a face propagandă îndată ce se terminaseră examenele¹³³.

Lucrarea de față are caracterul unei prime analize a materialului arhivistic, deosebit de vast, pe tema istoriei sociale a mișcării legionare. Cercetarea mecanismelor de mobilizare dovedește caracterul independent, distins românesc al mișcării legionare: slujbe religioase, sfințirea bisericilor, nunți și botezuri formau terenul principal al mobilizării legionare în lumea rurală; cântece și zvonuri acționau

¹²⁶ ANIC, *DGP*, ds. 5/1936, f. 287.

¹²⁷ *Ibidem*, f. 315 (în Orhei).

¹²⁸ ANIC, *IGJ*, ds. 19/1932, f. 226, 236, 246: la procesul lui I. Colhan au asistat puțini simpatizanți. Colhan a călătorit în octombrie la București. Spre sfârșitul anului își reveniseră activiștii locali (*ibidem*, f. 269, 272, 277).

¹²⁹ ANIC, *DGP*, 15/1937, f. 35.

¹³⁰ *Ibidem*, ds. 284/1936, f. 64.

¹³¹ ANIC, *IGJ*, ds. 8/1935, f. 27.

¹³² ANIC, *DGP*, ds. 264/1937, f. 35.

¹³³ *Ibidem*, ds. 232/1935, f. 266.

mobilizator în societatea sătească. Pe lângă acestea erau folosite marșuri, propagandă automobilizată, broșuri și manifeste. Un fenomen specific legionar, care a reușit să pătrundă în cadrul populației sătești, erau taberele de muncă organizate pe timpul verii, care aveau scopul de a le demonstra țăranilor sceptici politica faptei în locul celei a cuvintelor ("populația dela sate nu vroiește să mai audă de partide"¹³⁴). Taberele de muncă s-au dezvoltat ca poli mobilizatori în lumea rurală. Tensiunea dintre tradiția populară românească și modernitate nu se regăsește numai în ideologia legionară : ea este vizibilă îndeosebi în practica politică și propagandistă în mediul rural. Legionarii au sensibilizat populația sătească tradițional pasivă politic prin instrumentalizarea tradiției populare și folosirea formelor rurale ale sociabilității, ceea ce nu le-a căzut greu din cauza apartenenței la acest mediu. Pe de altă parte, activiștii legionari au preluat forme ale agitației politice apărute și în alte țări europene după primul război mondial. Forma de organizare în mici unități locale, începând de la cuib, a dus la o ancorare locală rapidă și la prețuirea principiului conducătorului unic și în regiuni izolate. Chiar dacă forma de organizare era nouă, mobilizarea la sate a fost efectuată pe căi tradiționale: unde se adunau țăranii, în spațiu privat sau public, legiunea era prezentă și căuta să găsească influență asupra țăranilor încrezători în autoritate, prin elitele sătești, învățători și preoți. Sondajul efectuat în arhive românești duce astfel la prime descoperiri privitor la mobilizarea legionară în „România profundă”. Materialul foarte vast și diferențiat pune însă mai multe probleme, pe care nu poate sau nu vrea să le rezolve. Prin urmare, de aici ar trebui să pornească alte drumuri în cercetarea uneia dintre cele mai importante mișcări de extremă dreaptă din perioada interbelică europeană.

“Eine mächtige Bewegung auf den Dörfern”: Mechanismen der politischen Mobilisierung der rumänischen Legionärsbewegung im ländlichen Raum (1933-1937). Vorskizze zu einer Sozialgeschichte der “Eisernen Garde”

Zusammenfassung

Der Aufsatz unterzeichnet Mobilisierungsmechanismen der Legionärsbewegung im ländlichen Raum (1933-1937) und möchte damit einen Beitrag zur Sozialgeschichte einer der wichtigsten politischen Massenbewegungen der rumänischen Geschichte leisten. Methodisch steht dabei die Abkehr von einer überwiegend auf die intellektuellen Kreise Bukarests zentrierten Forschungsdebatte im Vordergrund. Besondere Aufmerksamkeit gilt der Analyse von Formen ländlicher Soziabilität (Märkte, kirchliche Feiern, Reigentänze), die von den Legionären zur Mobilisierung in dörflichen Gesellschaften verwendet wurden.

¹³⁴ *Ibidem*, f. 355. Aceasta se îndrepta și împotriva TPȚ.